

ISSN 0350–185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXII, св. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2016

Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów t. 3: Problemy eksplikowania i profilowania pojęć.

Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu
Marii Curie-Skłodowskiej, 2014, 368 str.

Зборник радова *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów t. 3: Problemy eksplikowania i profilowania pojęć* (Вредносії у језичко-културолошкој слици свеіа Словена и њихових суседа т. 3: Проблеми ексіликације и профілісања појмова) представља седму у низу публикација насталих у оквиру пројекта *EUROJOS, Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym* (Језичко-културолошка слика свеіа Словена и њихових суседа на компаративном ілану). Покретање овог пројекта иницирано је 2008. године на Славистичком конгресу у Охриду. Пројекат је започет наредне године у оквиру Института за славистику Пољске академије наука и одвија се под руководством проф. Јежија Бартмињског. Основни постулати програма одговарају концепцији етнолингвистике представљеној у његовим радовима. Ова концепција се заснива на претпоставци да је начин на који човек поима свет у великој мери одређен језичком и културном заједницом којој припада, те да се стога реконструисањем језичке слике света човек спознаје као субјекат који перципира, концептуализује и говори. Пројекат има за циљ да развија компаративна проучавања језичке слике света на плану појединачних језика, на општесловенском и ширем европском плану. Главни предмет проучавања представљају аксиолошки појмови (концепти) који играју кључну улогу у савременом свету. Пројекат има за циљ да опише пет појмова (ЕВРОПА, СЛОБОДА, РАД, ДОМ, ЧАСТ) у најширем актуелном друштвеном опсегу.

Истраживања у оквиру пројекта повезује заједничка методологија, што омогућава упоредивост добијених резултата. Исходишну

тачку поређења представљају појмови (ментални конструкти) и начин њихове реализације у језику. Тежи се обухватању целокупног семантичког богатства речи које означавају дате појмове. Анализа лексема и појмова базира се на системским, анкетним и текстуалним подацима. Системски подаци подразумевају анализу лексеме у мрежи лексичко-семантичких веза, коју чине: хипероними, хипоними, синоними, антоними, творбени и семантички деривати (метафоричка употреба), комплекси у којима се среће, колокације (фраземи) и пословице. Користе се једнојезични општи речници, и то не само дефиниције лексема већ све информације садржане у одредници. Текстуални подаци подразумевају текстове који репрезентују свакодневну (разговорну) варијанту општег језика. Основни тип текстова представљају они писани научнопопуларним и новинарским стилем. Могу се користити и корпуси, уколико постоје за дати језик. Анкета мора садржати питање *Шта је њом мишљењу представља суштинску правог X-а?*, а додатна питања су опциона.

У оквиру пројекта се, поред састанака научног савета који чине истакнути лингвисти из неколико земаља, организују и методолошки семинари и међународне конференције. У јуну 2013. године организована је конференција под називом *Теорија језичке слике света и методе њене реконструкције. Проблем експликације вредности*. Неки од изложених радова објављени су у овом зборнику.

Зборник је подељен на шест тематских целина: *Језичка слика света – Теоријски проблеми*, *Језичка слика света и профилсање појмова*, *Анализа изабраних концепата*, *Слика света у речницима*, *Слика света у анкетним испитивањима* и *Језичка слика света и проблеми превођења*. Од тога су три целине (прва, друга и четврта) посвећене теоријским питањима, док преостале три чине претежно практична истраживања.

Најопштија питања когнитивне етнолингвистике, као што су појам језичке слике света и термилошки апарат ове дисциплине размотрена су у радовима Пшемислава Лозовског и Нине Гришкове.

Пшемислав Лозовски¹ покушава да одговори на питање о онтолошком статусу језичке слике света у радовима који се ослањају на схватања Жежија Бартмињског. Фокусира се на виђење односа језика и културе у овим радовима и на начин на који се у њима повезују језички и културолошки подаци. Уместо мишљења да се у језичкој слици света сусрећу језик и свет, реалност, предлаже се теза према којој се у њој срећу језик и култура, односно искуство. Тако, дакле,

¹ Przemysław Łozowski, W poszukiwaniu ontologicznego statusu JOS-u: językowy obraz świata czy językowy obraz kultury i doświadczenia? (9–20).

језичка слика света не представља непосредну слику света, већ слику слике, где искуство представља прву слику и интерпретацију. Ако се прихвати мишљење да су искуство заједнице заправо њена култура и вредности, онда се може рећи да се кроз истраживање језичке слике света спознаје језичка слика културе. У новијим радовима се примећује све већа културолошка оријентисаност, па се тако не говори више само о језичкој, већ о језичко-културолошкој слици света. Подређеност језика култури огледа се у схватању да језик није тај који креира културу, већ се она у њему само одсликава, и то, према мишљењу аутора, подједнако у свим појмовима, без обзира на то да ли су апстрактни или конкретни.

Нина Гришкова² даје преглед генезе термина *концепции* у европским језицима, а затим анализира његову употребу у англо-америчким, немачким, руским и украјинским лингвистичким истраживањима. У пољској лингвистици се не користи термин *концепции*, већ термини *појам* и *стереотип*, а разни страни аутори схватају однос ових термина према термину концепт на различите начине, што је сажето представљено. Након тога даје се компаративна анализа термина *концепции*, *лексема*, *значење*, *појам*, *стереотип* и *идеја*, тако што се анализира однос *концепции* и сваког од преосталих појмова.

Методолошким питањима описивања језичке слике света и профилисања значења посвећени су радови Станиславе Њебжеговске-Бартмињске и Алиције Нагурко.

Станислава Њебжеговска-Бартмињска³ разматра два приступа описивању језичке слике света – дисјунктивни и холистички. Дисјунктивни приступ подразумева одвојено представљање системских, текстуалних и анкетних података, док холистички покушава да интегрише све типове података у јединствен опис. Први је окарактерисан као једноставнији, док други више одговара принципима когнитивне дефиниције, иако је тежи за реализацију. Приказан је и трећи приступ, који представља комбинацију дисјунктивног (у првој фази) и холистичког приступа (у другој фази, односно фази синтезе резултата). Како би резултати добијени холистичким приступом били упоредиви, морају се дефинисати принципи њихове организације у блокове и типови дискурса који се узимају у обзир у анализи, а мора се узети у обзир и да когнитивна структура кон-

² Nina Gryškova, *Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea* – propozycja regulacji terminologicznych (21–50).

³ Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, *Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (71–102).

цепта не може да се преслика из једног језика у други. На основу ових принципа предлаже се структура одреднице у *Аксиолошком лексикону Словена и њихових суседа*.

Алиција Нагурко⁴ на примеру два лексикографска пројекта – лублинског *Речника сiйереoйшiiа и народних симбола* и берлинског *Sacrum и Profanum. Религиозна лексика у oйшiiем језику (немачки, iољски, словачки, чешки)* – разматра питања описа значења, пре свега проблем полисемије, у светлу теорије профилисања. Профил схвата као семантички акценат у сету карактеристика које конституишу значење. Ово питање илуструје примерима концепата са сакралним и профаним реализацијама.

У неколико радова разматрају се поједини аспекти анализе језичке слике света. Питањима представљања језичке слике света у речницима посвећени су радови Халине Пелцове и Дороте Пазјо-Влазловске, док Жежи Бартмињски и Малгожата Бжозовска у својим радовима представљају могућности које пружају анкетна истраживања.

Халина Пелцова⁵ поставља питање могућности укључивања додатних информација у дијалекатске речнике како би се у лексикографску дефиницију укључио културолошки и обичајни контекст. Међу овим информацијама је и говорникова дефиниција, у чијој основи лежи његово животно искуство и која носи информације о начину функционисања појма у свести носиоца дијалекта. Функцију додатне интерпретације врше квалификатори. Своје виђење овог питања ауторка илуструје на примеру концепта дом.

Дорота Пазјо-Влазловска⁶ поставља питање репрезентативности појма реконструисаног на основу једнојезичних описних речника. На материјалу конфесионалне лексике у седам издања речника С. И. Ожегова показује утицај личне и званичне идеологије на коришћена лексичка средства, квалификаторе и примере, закључујући да се приликом оваквих анализа мора узети у обзир шири културолошки контекст и бити врло опрезан приликом извођења закључака.

Жежи Бартмињски⁷ анализира анкету као помоћно средство реконструкције језичке слике света у оквиру програма EUROJOS, које омогућава допирање до начина разумевања речи. У анкетама се може користити семасиолошки принцип (када се полази од лексеме или

⁴ Alicja Nagórko, Profile znaczeniowe a polisemia (51–70).

⁵ Halina Pelcowa, Definiowanie wartości w słowniku gwarowym (251–266).

⁶ Dorota Pazio-Wlazłowska, Wartościowanie w definicjach leksykograficznych a rekonstrukcja JOS (267–278).

⁷ Jerzy Bartmiński, Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata (279–308).

реченице) или ономасиолошки (уколико се као полазна тачка узима појам или предмет). Пореди анкету затвореног типа (методу Озгудовог семантичког диференцијала) са анкетом отвореног типа (асоцијативним тестом и анкетом когнитивног типа, која испитује разумевање значења речи за потребе аксиолошког речника). Предност даје анкетама отвореног типа, јер дају веродостојније резултате, иако су теже за анализу. Вредност резултата анкета когнитивног типа лежи у томе што не само да потврђују речничке дефиниције већ их и обогаћују новим аспектима и квалитативним карактеристикама, што потврђује тезу о отвореном карактеру значења речи.

Малгожата Бжозовска⁸ предлаже комбиновање квалитативног и квантитативног принципа у анкетним истраживањима вредности, нарочито уколико се иста истраживања понављају у одређеним временским размацама у циљу поређења добијених резултата. Квалитативна анализа омогућава описивање језичке слике самог појма, као и слике света, док је захваљујући квантитативној анализи могуће уочити промене и тенденције. Статистичке анализе помажу да се разграниче појаве које се већ могу сматрати променама, од оних које су још увек само тенденције. Своје тврдње показује на примеру анализе концепта РАДА на материјалу података прикупљених међу пољским студентима 1990, 2000. и 2010. године.

Зборник садржи и низ истраживања конкретних појмова у пољском, као и у другим словенским и несловенским језицима. Радови се разликују како према коришћеном типу података, тако и према начину њиховог организовања и презентовања добијених резултата.

Неколико анализа засновано је пре свега на системским подацима, а међу њима су рад Мартине Соње⁹ о језичкој слици РАДА у шпанском језику, који се темељи на анализи лексеме *trabajo*, рад Мажене Марчевске¹⁰ о слици ЗДРАВЉА у пољском језику и рад Јоане Шадуре¹¹ о слици ПРАЗНИКА и ПРАЗНОВАЊА у пољском језику.

Анкетна истраживања представљена су у раду Зузане Булат Силва¹² о португалском концепту ДОМА и у раду Малгожате Бжо-

⁸ Małgorzata Brzozowska, Ankieta jako narzędzie do badań nazw wartości. Na przykładzie hasła PRACA (323–332).

⁹ Martyna Sońta, Językowy obraz PRACY w słownikowych definicjach hiszpańskiego leksemu *trabajo* (139–150).

¹⁰ Marzena Marczevska, Językowo-kulturowy obraz ZDROWIA w polszczyźnie (151–168).

¹¹ Joanna Szadura, Święto i świętowanie w polszczyźnie (185–198).

¹² Zuzanna Bułat Silva, Jaki obraz DOMU mają młodzi Portugalczycy? Badanie anketowe (309–322).

зовске и Беате Живицке¹³, које дају преглед анкетних истраживања назива вредности у пољском језику, у оквиру пројекта ASA (анкете аксиолошког речника) и представљају текући рад на пројекту.

Различите врсте података користе Стана Ристић и Ивана Лазић-Коњик¹⁴ у анализи концепта ДОМА у српском језику, Валентина Кульпина¹⁵ у анализи концепта СЛОБОДЕ у руском језику, Олга Фролова¹⁶ у анализи аниматног / неаниматног и живог / неживог у руској језичкој слици света, Ева Масловска¹⁷, која даје профиле кривице и КАЗНЕ у пољском народном моралном кодексу, као и Људмила Фјодорова¹⁸, која пореди руски, француски и пољски концепт БУДАЛЕ.

Овај зборник пружа увид у ток рада на пројекту EUROJOS, и то како у развој саме теоријске концепције, тако и у разноликост практичних радова који у оквиру њега настају. Значај овог зборника се огледа и у томе што, обједињујући ове радове на једном месту, показује не само како се исти појмови концептуализују у различитим језицима већ и како се коришћењем предложених метода исти проблем може осветлити из различитих углова. То може бити од користи свим истраживачима који се интересују за ову област, а за нас је од посебне важности чињеница да је у оквиру овог пројекта свој опис са становишта когнитивне етнолингвистике добио и концепт ДОМА у српском језику.

Соња Б. Манојловић*

Институт за српски језик САНУ**

¹³ Małgorzata Brzozowska, Beata Żywycka, O badaniach ankietowych nazw wartości we współczesnym języku polskim (333–344).

¹⁴ Stana Ristić, Ivana Lazić-Konjik, Dom w języku serbskim (103–138).

¹⁵ Валентина Г. Кульпина, Концепт СВОБОДА в русском языке и его атрибуты (199–232).

¹⁶ Ольга Е. Фролова, Одушевленное / неодушевленное и живое / неживое в русской картине мира (233–250).

¹⁷ Ewa Masłowska, Profile WINY i KARY w ludowym kodeksie moralnym (169–184).

¹⁸ Людмила Федорова, Русский, французский и польский ДУРАК: сопоставление концептов (345–366).

* sonja.manojlovic@isj.sanu.ac.rs

** Приказ је настао у оквиру пројекта *Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика* (178007), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.